

Kangasala

JULKISEN TAITEEN TOIMINTAMALLIT

Mikä on Lumoava Kangasala?	3
Ympäristö- ja taidetyöryhmä	3
Rahoitusperiaatteet	4
Muu rahoitus	4
Prosenttiperiaate	4
Lumovoimamaksut	4
Itsenäiset taidehankkeet	4
Yksityisten rakennuttajien hankkeet	4
Taiteilijavalintatavat	5
Suora tilaus	5
Portfoliokuva	5
Rinnakkainen luonnostilaus	5
Kutsukilpailu	6
Avoin taidekilpailu	6
Sopimukset	7
Huolto ja ylläpito	7
Vuorovaikutus osana taiteen toteutusta	8
Kaupunkistrategia ja Lumoava Kangasala -ohjelma	8
Asukkaiden merkitys ja osallistaminen julkisessa taiteessa	8
Osallistamistavat julkisen taiteen hankintaprosesseissa	8
Saavutettava viestintä	9
Julkisen taiteen sanastoa	10

Kannen kuva: Pekka Jylhä: *Peili*, 2023. Ruostumaton teräs. Kuva: Jussi Koivunen.

Mikä on Lumoava Kangasala?

Vuonna 2020 Kangasalla laadittiin *Lumoava Kangasala* -ympäristö- ja taideohjelma. Se ohjaa ympäristön kehittämistä ja julkisen taiteen toteuttamista Kangasalla sekä määrittelee taiteen suunnittelun periaatteita osana alue- ja täydennysrakentamista.

Ohjelman keskeisenä tavoitteena on edistää viihtyisämpää elinympäristöä, kaupunki-ympäristön lumovoimaisuutta sekä jäsentää julkisen taiteen roolia ja hankintamalleja Kangasalla. Ohjelmassa asetetaan lisäksi tavoitteita alueiden ominaispiirteiden korostamiseen eri taiteenlajien keinoin. Ohjelma keskittyy kolmeen osa-alueeseen, joista Kangasalan lumovoima syntyy: pysyvään julkiseen taiteeseen, unelmien viherympäristöön sekä väliaikaiseen taiteeseen ja tapahtumiin. Ohjelman ydinajatus on, että laadukkaat ja elämykselliset arkiympäristöt edistävät asumismukavuutta ja asukkaiden hyvinvointia. Taide osana kaupunkirakenteita, tapahtumia ja julkista tilaa luo viihtyisää ja monipuolista arkea kaikenikäisille.

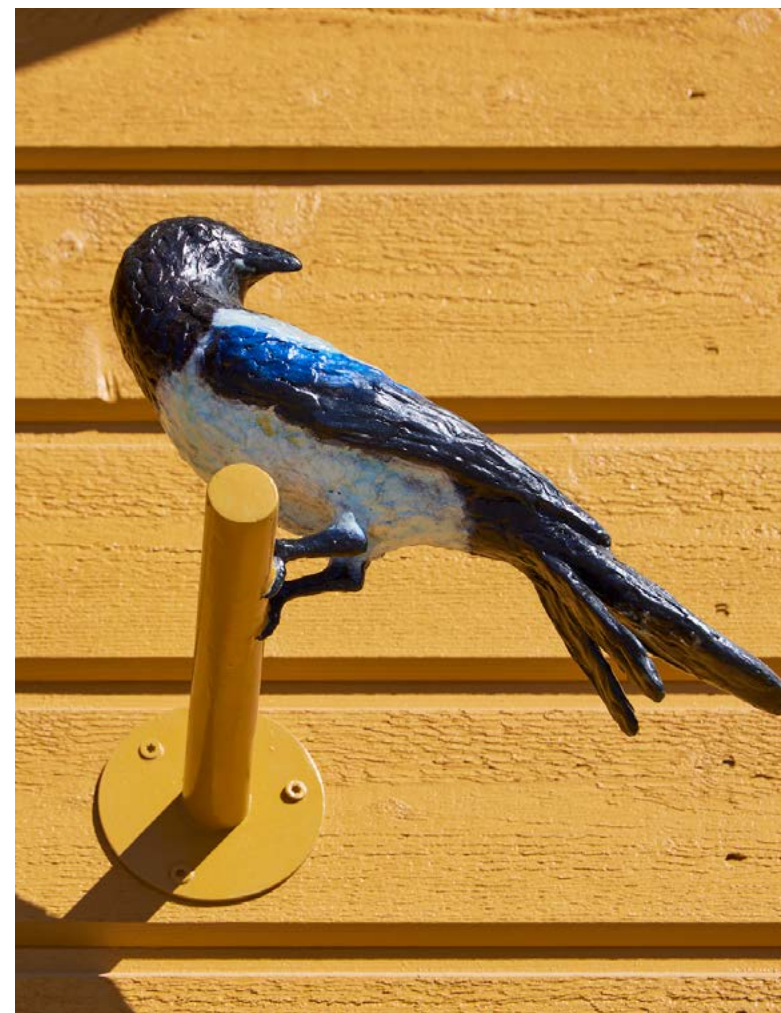
Ohjelma laadittiin yhteistyössä asukkaiden kanssa. Vuorovaikutus on olennainen osa ohjelmaa, ja sen toivotaan jatkuvan kaikessa taiteen toteutuksessa. Tämä saavutetaan muun muassa avoimella tiedotuksella ja tarjoamalla kaupunkilaisille erilaisia mahdollisuuksia tulla kuulluiksi taidehankkeiden aikana.

Ympäristö- ja taidetyöryhmä

Kaupunginjohtajan nimeämä työryhmä ohjaa kaikkea julkisen taiteen hankintaa ja sijoittumista Kangasalla. Ryhmän ydintehtävänä on edistää, koordinoida ja toimeenpanna ympäristö- ja taideohjelman mukaisia hankkeita. Tärkeimpänä työkaluna toimii vuosittain laadittava toimenpidesuunnitelma, johon kirjataan eri suunnittelu- ja toteutusvaiheessa olevat sekä kyseisenä toimintavuonna käynnistyvät ympäristö- ja taidehankkeet ja niiden vaatimat toimenpiteet.

Työryhmä seuraa toimenpidesuunnitelman toteutumista ja esittää tarvittaessa ympäristö- ja taideohjelman päivittämistä. Työryhmä ottaa kantaa taiteen sijoittumiseen, aikatauluihin, toteutus- ja valintatapoihin sekä antaa lausuntoja pysyvän taiteen toteutuksista. Työryhmä päättää mahdollisen ulkopuolisen koordinoinnin hankkimisesta.

Seuraavilla sivuilla kerrotaan niistä julkisen taiteen perustoimintamalleista, joita sovelletaan Kangasalan kaupungin hankkeissa. Toimintamallit on laadittu Kangasalan kaupungin ja Public Art Agency Finlandin yhteistyönä vuosina 2021–2023. Kokonaisuus on päivitetty vuonna 2024.

Matti Kalkamo: *Pica pica*, 2023. Patinoitu pronssi. Kuva Jussi Koivunen

Rahoitusperiaatteet

Julkisen taideteoksen kustannukset koostuvat pääasiassa suorista kuluista, eli teoksen suunnittelusta sekä tuotannollisista kuluista, kuten materiaalikuluista ja teoksen toteutuksesta. Välillisiä kuluja voivat olla esimerkiksi taidekilpailun valmistelukulut ja kilpailupalkkiot, toteutuksen koordinointityö sekä teoksen asennukseen, valaistukseen ja huoltoon liittyvät kulut.

Kangasalla julkisen tilan taidetta sekä maisemallisia lumovoimahankkeita rahoitetaan prosenttiperiaatteella, rakennuttajilta kerättäviltä lumovoimamaksuina, itsenäisinä hankkeina, yksityisten rakennuttajien hankkeina tai ulkopuolisella rahoituksella, kuten avustuksilla, apurahoilla tai perinnöillä.

Muu rahoitus

Taidehankkeiden rahoitukseen on mahdollista saada rahoitusta erilaisten apurahojen, tukien, lahjoitusten tai perintöjen kautta.

Prosenttiperiaate

Kangasalan kaupunki on sitoutunut prosenttiperiaatteen käyttöön. Prosenttiperiaatteen mukaan 0,5–1,5 % rakennushankkeen kokonaisbudjetista kohdennetaan taiteeseen. Prosenttiperiaatetta voidaan noudattaa kaupungin omassa uudis- tai korjausrakentamisessa, ja nämä hankkeet huomioidaan Kangasalan kaupungin teknisen keskuksen investointiohjelmassa.

Lumovoimamaksut

Lumovoimamaksu koskee kaupungin luovuttamia yhtiömuotoisia asuintontteja erikseen sovitulla alueella. Maksu on 2 % tontin rakennusoikeuden hinnasta, ja siitä sovitaan tontinluovutussopimuksissa. Maksu talletetaan kulttuuripalveluiden ylivuotiselle tasetilille, josta lumovoimatulot tuloutetaan tuloslaskelmaan hankkeiden toteutuneita menoja vastaavasti. Lumovoimamaksua on sovellettu erityisesti Lamminrahkan alueella.

Itsenäiset taidehankkeet

Lumoava Kangasala -ohjelmassa on määritelty, että hankkeet, jotka sijoittuvat muualle kuin kaupungin investointeihin tai aluerakentamiseen, käsitellään itsenäisinä hankkeina. Itsenäiset hankkeet rahoitetaan kulttuuripalveluiden käyttötaloudesta, mutta niihin on myös mahdollista ohjata 5 % lumovoimamaksuista. Itsenäiset hankkeet voivat olla taidetta, laadukasta viherympäristöä, väliaikaista taidetta tai tapahtumia, eli hankkeita, joita on mahdollista toteuttaa nopeallakin aikataululla.

Yksityisten rakennuttajien hankkeet

Määrätyillä alueilla kaava velvoittaa rakennuttajia toteuttamaan taidetta rakentamisen yhteydessä. Tällöin rakentaja vastaa itse taidehankkeesta ja sen kustannuksista, mutta hyväksyttää suunnitelman ympäristö- ja taidetyöryhmällä. Ympäristö- ja taidetyöryhmä voi toimia myös konsulttina esimerkiksi taiteilijavalinnassa tai kommentoida suunniteltua teosehdotusta.

Taiteilijavalintatavat

Lumoava Kangasala -ohjelmassa on linjattu taiteen hankintamalleista, joita Kangasalla sovelletaan. Taidetta voidaan hankkia suoran tilauksen, kutsukilpailun, rinnakkaisen luonnostilauksen, avoimen taidekilpailun tai portfoliohaun kautta.

Ympäristö- ja taidetyöryhmä valitsee taidekohteen hankintatavan, joka on sekä sopivin että kustannustehokkain. Lähtökohtaisesti kilpailutavoista linjataan kunkin vuoden toimenpidesuunnitelmissa. Ohessa on kuvattu erilaisten hankintatapojen ominaispiirteitä ja soveltuvuutta yleisesti:

Suora tilaus

Suora tilaus tarkoittaa, että teos tilataan suoraan taiteilijalta tai taiteilijaryhmältä tiettyyn kohteeseen. Teos voi olla jo olemassa oleva tai erityisesti kyseiseen paikkaan suunniteltu. Suoraan tilaukseen ei liity kilpailukuluja, mutta sen kautta saadaan vain yksi teosehdotus.

Portfoliohaku

Portfoliohaku on avointa taidekilpailua kevyempi ja kustannustehokkaampi hankintamalli. Siinä taiteilijat voivat esittää portfolioidensa kautta aiempaa tuotantoaan ja työskentelyään, joka voisi soveltua haettavaan kohteeseen. Portfoliohaussa ei saada suoria teosehdotuksia, vaan taiteilijavalinta tehdään taiteilijan aiemman tuotannon perusteella. Portfoliohakumalli on hyvä tapa tavoittaa useita kohteesta kiinnostuneita taiteilijoita.

Se on myös taiteilijoille kevyempi tapa osallistua julkisen taiteen hakuun, koska se ei vaadi ennakkomateriaalien työstämistä. Portfoliohakuun voi liittyä myös haastatteluvaihe, jolloin valintaraati voi syventää portfolion perusteella muodostunutta kuvaa taiteilijasta. Portfoliohakuun voidaan yhdistää myös kutsukilpailuvaihe tai rinnakkainen luonnostilaus, jossa osaa hakijoista pyydetään tekemään teosehdotuksia kohteeseen.

Portfoliohaun kustannukset koostuvat haun koordinoituvuudesta ja mahdollisista viestintäkuluista. Portfoliohaku sopii erityisesti pienempiin kohteisiin, joissa taiteeseen käytettävät määrärahat ovat rajalliset.

Rinnakkainen luonnostilaus

Rinnakkainen luonnostilaus muistuttaa kutsukilpailua, sillä siinäkin pyydetään rajatulta määrältä taiteilijoita teosehdotuksia tiettyyn kohteeseen. Rinnakkainen luonnostilaus ei kuitenkaan ole anonyymi, vaan tilaaja ja taiteilijat voivat käydä avointa keskustelua kohteesta. Taiteilija voi halutessaan keskustella ideoistaan tilaajan kanssa luonnosprosessin aikana. Taiteilijoilla on yleensä 2–4 kuukautta aikaa työstää teosehdotuksia.

Kutsukilpailu

Kutsukilpailussa pyydetään ennakoon valituilta taiteilijoilta anonyymisti luonnoksia tiettyyn kohteeseen. Etuina ovat usein avointa kilpailua pienemmät kustannukset ja lyhyempi kilpailuaika (yleensä 2–4 kuukautta). Kutsukilpailu soveltuu kohteisiin, joissa kilpailun kohde on selkeä ja rajattu.

Kutsukilpailun taiteilijat valitaan heidän aikaisemman tuotantonsa perusteella. Tämä edellyttää taiteen asiantuntijan ennakkotyötä, jossa valitaan juuri tiettyyn kohteeseen sopivia taiteilijoita. Taiteilijat kutsutaan tekemään teosehdotuksia ennen lopullisen teoksen valitsemista, jolloin valinnanvaraa on enemmän kuin suorassa tilauksessa. Luonnosten tekemisestä taiteilijalle maksetaan palkkio, joka määräytyy suunnittelutehtävän laajuuden mukaan.

Avoin taidekilpailu

Avoimessa taidekilpailussa osallistujien määrää ei ole rajattu ennakoon, vaan kaikki kilpailuehdot täyttävät taiteilijat voivat jättää anonyymisti teosehdotuksia tiettyyn kohteeseen. Avoin kilpailu kestää yleensä 4–12 kuukautta, ja kilpailupalkinnoille voi hakea verovapautta Taiteen edistämiskeskukselta.

Avoin taidekilpailu on hyvä tapa hankkia taidetta kohteeseen, jossa teosehdotus halutaan valita suuresta joukosta ehdotuksia ja kohteeseen kaivataan runsaasti erilaisia vaihtoehtoja. Kilpailun järjestämisessä kuluja aiheutuu kilpailupalkinnoista, mahdollisista viestintäkuluista, valintaraadin jäsenten palkkioista (Suomen taiteilijaseuran nimeämien asiantuntijajäsenten palkkiot) sekä Suomen taiteilijaseuran konsultaatio-, ohjeistus- ja viestintätyöstä.

Ninni Luhtasaari: *Harhailevat ajatukset* (Kukkasyleily), 2023. Lasitettu keramiikka. Kuva Jussi Koivunen

Sopimukset

Ennen varsinaista toteutussopimusta tilaaja ja taiteilija sopivat teosluonnoksen tekemisestä luonnossopimuksella. Kutsukilpailuissa ja avoimissa kilpailuissa kilpailuehdotus toimii teosluonnoksena, jolloin kilpailuohjelma muodostaa luonnossopimuksen. Taiteilijan luonnoksen tulee sisältää kuvaus teoksen ilmeestä, perustiedot teoksen teknisestä toteutuksesta sekä kustannusarvion teoksen materiaali- ja toteutuskuluista ja taiteilijapalkkiosta. Tilaajan on puolestaan toimitettava taiteilijalle luonnoksen tekemistä varten oleelliset aineistot.

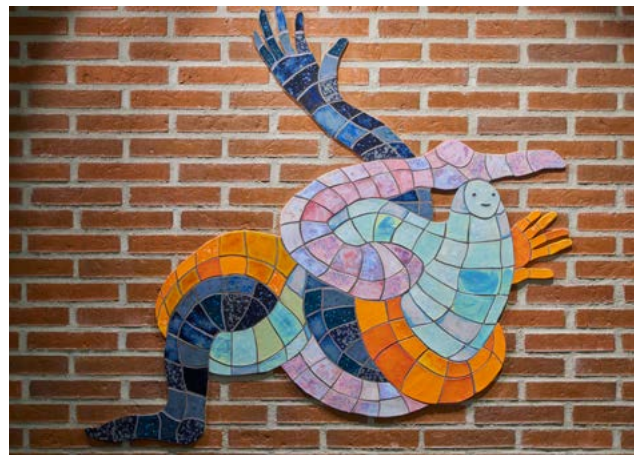
Luonnosvaihe on tilaajalle verrattain edullinen, sillä luonnospalkkiot ovat julkisessa taiteessa tyypillisesti 3000–5000 euroa per luonnos. Luonnokset kannattaa siis tilata jo hankkeiden valmisteluvaiheessa.

Kun tilaaja on hyväksynyt luonnosehdotuksen, laaditaan toteutussopimus, jossa sovitaan toteutuksen aikataulusta sekä esimerkiksi teoskuljetukseen, asennukseen ja vakuutuksiin liittyvästä vastuunjaosta tilaajan ja taiteilijan välillä. Lisäksi toteutussopimuksessa sovitaan tekijänoikeuksista sekä teoksen dokumentaation käyttöoikeuksista, teoksen tavoitellusta elinkaaresta ja laskutuskäytännöistä.

Huolto ja ylläpito

Teoksen elinkaarella tarkoitetaan toteutusvaiheesta sovittua aikaa, jonka teoksen on tarkoitus olla paikoillaan. Elinkaarta sovittaessa määritellään reunaehdot, joiden puitteissa teos voidaan poistaa. Julkisen teoksen ei siis tarvitse kestää ikuisesti. Teoksen huolto tähtää sen aiotun ilmeen ylläpitoon koko elinkaaren ajan.

Pysyvien teosten huollosta ja tavoitellusta elinkaaresta sovitaan teoksen hankinnan yhteydessä. Kangasalla pysyvät taideteokset tulevat yleensä kaupungin omistukseen, jolloin kaupunki vastaa niiden kunnosta ja huollosta. Jos teos tulee muun tahon omistukseen, heidän tulee vastata teoksen huollosta.

Ninni Luhtasaari: *Harhailevat ajatukset (Solmussa)*, 2023. Lasitettu keramiikka. Kuva Jussi Koivunen

Pysyvän teoksen valmistumisen yhteydessä taiteilija laatii teokselle huoltokirjan, jonka tavoitteena on varmistaa, että teos säilyy suunnitellussa ilmeessään koko elinkaarensa ajan.

Huoltokirjaan sisältyy vähintään seuraavat tiedot:

- Taiteilijan nimi ja yhteystiedot
- Teoksen perustiedot (kuten sijainti)
- Kirjallinen yleisluonnehdinta teoksesta
- Visuaalinen dokumentaatio (valokuvat valmiista teoksesta)
- Kuvaus teoksen materiaaleista ja valmistusprosessista
- Huollon tavat ja elinkaari
- Teoksen toteutukseen osallistuneet tahot yhteystietoineen.

Huoltokirjan liitteeksi on hyvä koota mahdolliset piirustukset sekä tarvittaessa teoksessa käytettyjen materiaalien tuote-esitteet tai tarkemmat materiaalitiedot. Kaupunki hyväksyy huolto-ohjeen joko sellaisenaan tai taiteilijan kanssa sovittavin tarkennuksin.

Vuorovaikutus osana taiteen toteutusta

Kaupunkistrategia ja Lumoava Kangasala -ohjelma

Kangasalan kaupunkistrategiassa 2025 on määritelty visio hyvinvoivasta ja kehittyvästä kesäpäivän kulttuurikaupungista, johon kuuluu osallistuva kaupunkilainen. Myös *Lumoava Kangasala* -ohjelma edistää arjen elinympäristön elämyksellisyyttä ja tukee asukkaiden alueella viihtymistä. Kuten ohjelmassa todetaan, osallisuuden tulee olla jollakin tavalla läsnä kaikissa ohjelman hankkeissa. Viihtyminen luo kaupunki-identiteettiä, sitoutumista alueeseen, yhteisöllisyyttä sekä tarjoaa tilaisuuksia osallistumiselle.

Asukkaiden merkitys ja osallistaminen julkisessa taiteessa

Kaupunkitilaa rakennetaan ja suunnitellaan asukkaille. Asukkaiden osallistuminen oman asuinalueensa tai kaupunkinsa palveluiden kehittämiseen on tärkeää, sillä heillä on arvokasta paikallistietoa siitä, miten tilat tai palvelut käytännössä toimivat tai miten niitä voisi parantaa.

Julkisen taiteen yhteydessä osallistaminen tarkoittaa tilan, teoksen tai palvelun tulevien kokijoiden tai käyttäjien kuulemista ja asukkaiden ideoiden, näkökulmien tai kommenttien huomioimista. Taiteilijalle asukkaiden näkemykset, paikkaan liittyvät muistot tai tarinat voivat olla merkityksellistä taustatietoa taideteosta suunniteltaessa.

Asukkaiden kuuleminen voidaan toteuttaa monin tavoin, kuten kyselyillä, ideointityöpajoilla tai esittelykierroksilla. Suoraviivaisimmillaan kuuleminen noudattaa kaavoituksesta tuttua mallia, jossa suunnitelmat asetetaan kaupunkilaisten nähtäville kommentoitavaksi. Julkisen taiteen kentällä mielekäs osallistaminen on kuitenkin mahdollista myös monilla muilla tavoilla!

Osallistamistavat julkisen taiteen hankintaprosesseissa

Kangasalan julkisen taiteen hankintaprosesseissa mietitään tapauskohtaisesti, millaiset osallistamistavat sopivat kyseiseen kohteeseen. Esimerkiksi asukkaille voidaan järjestää äänestys siitä, mihin paikkaan taidetta tarvitaan, tai äänestys, jossa yleisö saa valita mieleisensä kahden tai useamman teosehdotuksen välillä.

Graffitipaja 2023, kuva Kangasalan kulttuuripalvelut

Osallistumisen tapoja voidaan suunnitella eri ryhmille sopiviksi. Esimerkiksi nuoria tavoitetaan todennäköisesti helpommin verkkosisältöjen kautta, kun taas varttuneemmalle väelle perinteiset asukasillat tai paperiäänestys voivat olla toimivampia. Asukkaiden näkemyksiä voidaan kartoittaa myös osana isompia tapahtumia. Osallistumiskeinojen on oltava hyvin suunniteltuja, ja kynnystä osallistumiseen tulee pyrkiä madaltamaan, jotta tavoitettaisiin myös muita kuin jo valmiiksi aktiivisia asukkaita.

Yhteisölliset taiteen muodot puolestaan tarjoavat mahdollisuuden konkreettisesti osallistua taiteen tekemiseen, jolloin oman tekemisen kautta kokemus taiteesta muuttuu. Ammattitaiteilijan johdolla toteutetut yhteisölähtöiset taideprojektit mahdollistavat kohtaamisia yhteisen tekemisen äärellä.

Saavutettava viestintä

Asukaslähtöisessä kaupunkikehittämisessä ja julkisen taiteen prosesseissa saavutettavalla ja helposti lähestyttävällä viestinnällä on tärkeä merkitys. Taideteosten taustoitusta esimerkiksi nauhoitettujen taiteilijahaastatteluiden, podcastien tai sosiaalisen median avulla tekee taidetta tutuksi ja saavutettavammaksi. Myös taidehankkeiden etenemisestä on hyvä viestiä etupainotteisesti ja avata hankintaprosesseja kiinnostavilla keinoilla.

Julkisen taiteen sanastoa

Abstrakti eli ei-esittävä taide; ei jäljittele tai kuvaa mitään silmälle näkyvää kohdetta. 1

Ammattitaiteilija tekee taidetta työkseen. Koulutuksen ja kokemuksen kautta hänellä on valmiudet suunnitella ja toteuttaa teoksia, jotka huomioivat monipuolisesti muun muassa materiaalien kestävyys- ja olosuhteissa, teoksen sijaintipaikan, aiheen sisällöllisen kestävyys- ja sen, kuinka aihetta on käsitelty aiemmin. Ammattitaiteilijan teokset kestävät paremmin aikaa. Valtaosalla ammattitaiteilijoista on kuvataiteen tutkinto, mutta osa on saanut koulutuksensa muilla aloilla.

Esitystaide sijoittuu nykyteatterin ja performanssin välimaastoon. Termi otettiin käyttöön 2000-luvulla, ja sitä käytetään yhä enemmän kuvaamaan tämän ajan esitysmuotoista taidetta. Esitystaiteelle on tyypillistä yleisökontakti, käsitteellisyys ja elämyksen korostaminen. Esitystaiteen, performanssin, nykyteatterin ja nykytanssin rajat ovat häilyviä, ja nämä taidemuodot lainaavat toisiltaan. Nykyteatterille on tyypillistä draaman hylkääminen: esitykset eivät perustu kertomukseen, jossa on alku, keskikohta ja loppu. Tavoitteena on pikemminkin määritellä yhä uudelleen, mitä teatteri voi olla. 1

Graffiti tarkoittaa alun perin ilman lupaa julkiseen seinäpintaan tehtyä kuviota tai piirrosta. Myös luvallisen seinämaalaustaiteen juuret ovat graffitikulttuurissa. Nykymuotoinen graffiti on saanut vaikutteita erityisesti hip hop -kulttuurista (ks. muraali). 1

Infrarakentaminen tarkoittaa infrastruktuurin, kuten liikenneväylien, piharakenteiden ja kunnallistekniikan, rakentamista. Infrarakentamisessa voidaan käyttää prosenttiperiaatetta. 2

Installaatio on tilaan rakennettu taideteos, joka voi koostua esimerkiksi arkisista esineistä, valosta, äänestä ja videoprojisoineista. Esitysinstallaatiossa mukana voi olla myös ihmisiä. Installaation osat voivat olla toisistaan irrallisia ja edustaa erilaisia taiteen muotoja, mutta niitä yhdistää jokin teema, ajatus tai tavoite. 1

Integroitu taideteos on kiinteä osa ympäristöään. Teos voi olla osa rakenteita, kuten seinän pintarakennetta tai katukiveyksen kuvioitua. Toisinaan teos voi korvata kalusteen tai muun julkisen tilan rakenteen ja toimia samalla lisäfunktiona. Esimerkiksi teosta voi käyttää kaiteena, jolloin se korvaa tavallisen kaiteen.

Julkisen taide on julkisella paikalla, joko ulkona tai sisällä, olevaa taidetta. Julkisen taideteoksen voi rahoittaa valtio, kunta tai yksityinen taho. Julkinen taideteos voi olla rakennuksista erillinen, kuten jalustalla oleva veistos, tai rakennuksiin integroitu, kuten seinämaalaukset. Julkinen taide voi olla ajallisesti pysyvä tai väliaikainen osa kaupunkitilaa (ks. pysyvät ja väliaikaiset teokset).

Katutaide on nimensä mukaisesti erityisesti katutilassa ja muissa ulkotiloissa olevaa julkista taidetta. Se liittyy graffititaiteeseen, mutta kattaa laajemman kirjon taidevälineitä. Katutaidetta voivat olla julkisen tilan installaatiot, tarrateokset, graffitit, neulegraffitit, sapluunatyöt sekä liisteröidyt paperiteokset tai projisoinnit. Katutaide käy usein keskustelua siitä, kuka hallitsee julkista tilaa, ja sitä voidaan tehdä myös ilman virallista lupaa.

Käsitetaiteen teoksen fyysinen olomuoto voi olla esimerkiksi lause paperilla tai kiillotettu alue lattiassa. Taide-esine saattaa puuttua kokonaan. Tärkeintä on ajatus, joka saa katsojan mielen askartelemaan. Käsitetaide korostaa taiteen aktiivista vastaanottamista ja tulkitsemista. Se pyrkii haastamaan kokijan ajattelu- ja havainnointitapoja sekä käsityksiä tiedosta ja todellisuudesta. Käsitetaiteen kukoistuskautta oli 1960- ja 70-lukujen vaihte, mutta sen perinne vaikuttaa taiteessa edelleen. 1

Maataiteessa käytetään ja muokataan maan muotoja, puuston maisemaa tai irrallisia orgaanisia materiaaleja, kuten oksia tai kiviä. Maataide syntyi 1960- ja 1970-luvuilla osana käsitetaiteen laajempaa esiin nousua.

Nykytaiteessa **materiaalivalinta** riippuu siitä, millaista vaikutusta taiteilija tavoittelee. On vaikea keksiä, mistä aineksista ei voisi tehdä taidetta. Peililasi, tuhka, taikina tai veri taiteen raaka-aineena synnyttävät hyvin erilaisia elämyksiä. Toiset teokset ovat aineettomia. Teos voi olla valoa tai ääntä tai pelkkä idea, suunnitelma tai ohje. Moni mediataiteen teos on muodoltaan tiedosto. 1

Mediataiteen teosmuotoja ovat esimerkiksi videoteokset, ääniteokset, mediaperformanssit, multimediateokset, pelit ja verkkoteokset. Mediataide käyttää välineenään sähköistä mediaa, mutta yhdistää siihen usein myös muita elementtejä. Esimerkiksi tilaan rakennettu videoinstallaatio voi sisältää videoprojisoineja sekä erilaisia esineitä ja rakenteita. Sähköinen media on monelle taiteilijalle paitsi työväline myös teosten aihe ja materiaali. Taiteilijat käsittelevät taiteessaan medioihin ja mediakulttuuriin liittyviä teemoja. Nykyisin virtuaalisen ja lisätyn todellisuuden tekniikat mahdollistavat digitaalisten kerrosten luomisen osaksi perinteistä fyysistä tilaa. 1

Arkikielessä **modernilla taiteella** tarkoitetaan kaikkea nykyaikaista, mutta taiteessa sanalla on erityinen merkitys. Moderni taide on kattokäsite useille taiteellisille liikkeille ja tyyleille, jotka ajoittuvat noin 1860–1960-luvuille. Modernismi kuvaa tätä jaksoa. Nykyaide määrittyy monessa mielessä modernismia vasten. Nykyaiteilijat ovat hylänneet modernin taiteen ihanteet, mutta moni heistä lainaa, kommentoi ja arvioi uudelleen modernia kuvakieltä. Teokset saattavat näyttää ulkoisesti samalta kuin moderni taide, mutta niiden lähtökohdat ovat toiset.1

Moniaistisuus – näkö-, kuulo-, maku-, haju-, tunto- ja tasa- painoasti mahdollistavat taiteen kokemisen. Aistit kehittyvät jo lapsena toimimaan yhdessä, ja havainto koostuu monen aistin yhdessä muodostamasta kokonaiskuvasta. Moniaistisuus on myös keskeinen tapa lähestyä nykytaidetta. Toisinaan teoksia voi katsomisen lisäksi esimerkiksi tunnustella, kuunnella, haistella ja jopa maistella.1

Muraali eli seinämaalaus on seinäpintaan toteutettu maalaus, joka usein peittää koko seinäpinta-alan.

Nykyaide on oman aikamme taidetta, eli sitä, mitä taiteilijat tekevät juuri nyt. Nykyaiteen alku sijoitetaan usein 1960-luvulle, vaikka käsitykset ajankohdasta vaihtelevat. Nykytaidetta on usein vaikea arvioida samoilla kriteereillä kuin vanhempaa taidetta, kuten kauneuden tai taidokkuuden perusteella. Teoksen juju saattaa piillä aivan muualla kuin sen ulkonäössä. Se voi olla oivallus, tapahtuma tai tunne, jonka teos saa aikaan.1

Paikkasidonnainen taide on suunniteltu tiettyyn tilaan tai paikkaan. Se ottaa huomioon paikan luonteen, historian, nykyisyyden, käyttäjät ja käyttötarkoituksen. Paikkasidonnaista teosta ei voisi esittää samassa muodossa missään muualla. Teos

voi esimerkiksi kommentoida ympäristöään, olla eri mieltä tai muuttaa tilan joksikin aivan muuksi. Paikkasidonnaiset teokset ovat usein installaatioita, mutta ne voivat olla myös performansseja tai yhteisötaideteoksia.1

Performanssi on esittävän taiteen muoto, joka voi yhdistää erilaisia ilmaisutapoja. Lähtökohtana on usein taiteilijan kehollinen läsnäolo, tila ja aika. Performanssissa taiteilija voi esimerkiksi reagoida ympäröivään tilaan tai käyttää audiovisuaalista tekniikkaa osana esitystä. Performanssi voi olla väärin käyttäytymistä, paikan merkitsemistä, häiriö maisemassa, keskustelua, itkua tai ihan vain olemista. Performanssi on ainutkertainen tapahtuma tietyssä pai- kassa tiettyyn aikaan, mutta monet performanssit ovat tulleet tutuksi suurelle yleisölle niistä tehdyn dokumentaation kautta.1

Prosenttiperiaate on periaatteellinen päätös käyttää osa rakennushankkeen määrärahasta taiteeseen. Perinteisesti prosenttiperiaate tarkoittaa, että noin 1 % rakennushankkeen budjetista käytetään taiteeseen. Prosenttiperiaate soveltuu niin uudisrakentamiseen, peruskorjauksiin, täydennysrakentamiseen kuin infrarakentamiseen. 2

Prosenttitaide on synonyymi prosenttiperiaatteelle. Prosenttiperiaatteella toteutetusta taiteesta käytetään joskus sanaa prosenttitaide tai prosenttitaideos.2

Pysyvien ja väliaikaisten teosten välinen raja on häilyvä. Väliaikaisen teoksen kesto voi vaihdella muutamista hetkistä päiviin, viikkoihin tai kuukausiin. Pysyvien teosten elinkaareksi sovitaan tyypillisesti vähintään 15 vuotta. Jokainen julkiseen tilaan sijoittuva teos ja sen huolto on suunniteltava siten, että teos säilyy suunnitellussa ilmeessään koko esilläoloaikansa.

Rahastomalli on taidehankkeen rahoitustapa, jossa alueen, esimerkiksi asuinalueen, rakennuttajilta kerätään määrätty osa rakennuskustannuksista yhteiseen rahastoon. Rahastosta voidaan rahoittaa pysyvien ja väliaikaisten taideteosten lisäksi myös erilaisia kulttuuritapahtumia.2

Soveltava taide on taidetta, joka palvelee käytännön tarkoituksia tai toimii osana muita aloja, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita.2

Taideasiantuntija (myös: taidekoordinaattori tai -konsultti) on henkilö tai tahon, joka nivoo taidehankkeen osaksi rakennushanketta. Taideasiantuntija toimii välittäjätahona ja yhdyssiteenä hankkeen osapuolten välillä. Työn tarve ja laajuus suhteutetaan hankkeen kokoon.3

Taidehanke julkisen taiteen yhteydessä tarkoittaa teoksen tilaamista taiteilijalta tai taiteilijoilta tiettyyn rakennuskohteeseen tai laajempaan hankkeeseen. Työ käsittää sekä teoksen suunnittelun että toteutuksen.

Taidekilpailusta on kyse silloin, kun kahdelta tai useammalta taiteilijalta pyydetään samanaikaisesti ehdotusta samasta kuvataiteellisesta suunnittelukohteesta. Kuvataiteen alan kilpailut järjestetään yleensä yhteistyössä Suomen Taiteilijaseuran tai sen yhden tai useamman jäsenjärjestön kanssa. Kilpailussa suositellaan noudatettavan Suomen Taiteilijaseuran kilpailusääntöjä. Sääntöjen noudattaminen on edellytys sille, että Suomen Taiteilijaseura viestii kilpailusta jäsenjärjestöilleen (Muu ry, Suomen Kuvanveistäjäliitto, Suomen Taidegraafikot, Taidemaalariiliitto, Valokuvataiteilijoiden liitto). Kuvataidekilpailuiden järjestämisessä neuvontaa antaa Suomen Taiteilijaseuran lakimies.2

Taidevelvoite tontinluovutusehdoissa on taidehankkeiden rahoitusmalli, jossa kunta päätöksellään asettaa tontinluovutuksen ehdoksi taidevelvoitteen maksamisen tai taiteen toteuttamisen rakennushankkeen yhteydessä Toimintamallia on toteutettu Suomessa muun muassa Tampereen Vuoreksessa ja Porvoon Länsirannan alueella. 2

Taiteesta rakennetussa ympäristössä puhutaan, kun tarkoitetaan kaikkia taideteoksia, jotka sijaitsevat rakennetussa ympäristössä, kuten rakennuksissa, kaupunkikeskustoissa, viheralueilla ja liikenneväylillä.2

Taiteilijapankki (tai taidepankki) tarkoittaa sähköistä alustaa, johon taiteilijat voivat jättää tietonsa tai portfolionsa tilaajan yhteydenottoa varten. Taiteilijapankin voi perustaa esimerkiksi kunta rakenteilla olevaa asuinalueita varten. Taiteilijapankkia ei voi käyttää luonnosten pyytämiseen taiteilijoilta kyseiseen suunnittelukohteeseen ilman erillistä luonnoskorvausta. On myös huomioitava, että kun kahdelta tai useammalta taiteilijalta pyydetään samanaikaisesti ehdotusta samasta kuvataiteellisesta suunnittelukohteesta, on kyse taidekilpailusta (ks. taidekilpailu).

Tilataide on yleiskäsite, jolla tarkoitetaan tiettyyn tilaan tehtyä taidetta. Tilataidetta voidaan tehdä rakennusten sisälle tai ulkotilaan. Tilataideteokset voivat olla hyvin vaihtelevia ja sisältää erilaisia elementtejä, mutta useimmiten tilataiteeseen liittyy ajatus taideteoksesta tilana eli, että teoksen kokijalla on mahdollisuus astua taideteoksen muodostamaan tilaan.

Vuorovaikutteisuus liittyy nykytaiteen olemukseen, johon kuuluu ajatus aktiivisesta teoksen ja katsojan kohtaamisesta. Taideteos saa merkityksen tai

toteutuu vasta katsojan ja teoksen kohdatessa. Toisinaan katsoja vaikuttaa teokseen omalla toiminnallaan – laukaisemalla liiketunnistimen, painamalla nappia tai tarttumalla ohjaimeen. Vuorovaikutusta tapahtuu myös toisten taiteen katsojien kanssa. Yhteinen kokemus taiteen äärellä tai keskustelussa syntyvä tulkinta saattaa tuoda teokseen aivan erilaisia merkityksiä kuin yksinäinen pohdiskelu.3

Ympäristörakenne on muun kuin ammattitaiteilijan toteuttama maisemallinen elementti, jossa voi olla taiteellisia piirteitä tai muutoin tavallista laadukkaampaa ympäristö- suunnittelua. Rakennustuoteteollisuus RTT ry sekä Puutarhaliitto ry valitsevat vuosittain vuoden ympäristörakenteen edistään ja tuoden näin esiin hyvää maisemasuunnittelua.

Ympäristötaiteella tarkoitetaan perinteisesti luontoon tehtyjä teoksia, kuten maataidetta ja tilataidetta. Nykyään termillä tarkoitetaan usein myös taidetta rakennetussa ympäristössä.3

Äänitaideteoksen keskiössä on ääni. Julkisessa tilassa äänitaideteos voi olla esimerkiksi puiston puihin asennettuja kaiuttimia, joista kuuluu ääniä, kuten puhetta tai musiikkia. Äänitaideteokseen, kuten muihinkin mediataideteoksiin, on mahdollista liittää ihmiseen reagoiva elementti. Teos voi esimerkiksi käynnistyä, kun liiketunnistin havaitsee paikalle saapuneen ihmisen.

1. Nykytaiteen museo Kiasma. "Nykytaiteen sanasto." Viitattu 11. lokakuuta 2024. <https://kiasma.fi/nykytaiteen-sanasto/>.

2. Suomen Taiteilijaseura. Prosenttiperiaatteen käsikirja. Toim. Miisa Pulkkinen. 2019. Viitattu 11. lokakuuta 2024. https://www.julkinentaide.fi/sites/default/files/inline-files/2021-03/Prosenttiperiaatteen_kasikirja_Taiteen_tilaajalle_2019.pdf

3. Taide rakentamisessa. "Tietoa." Viitattu 11. lokakuuta 2024. <https://taiderakentamisessa.fi/tietoa/>.